

**BUXORO DAVLAT
PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

**BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

TA'LIM TRANSFORMATSIYASI

ILMIY – METODIK JURNAL

No. 2

YOZMA MADANIYATLARARO MULOQOTNI O'RGATISHDA TALABALARNING SOTSIOLINGVISTIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Nadirxanova Nozima Alisherovna, Buxoro davlat pedagogika instituti

2-bosqich tayanch doktoranti

nozimanadyrxanova91@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada yozma madaniyatlararo muloqotni o'rgatish jarayonida talabalarning sotsiolingvistik qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari yoritiladi. Shuningdek, sotsiolingvistik kompetensiyaning mohiyati, uni shakllantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar, protsessual komponent va zamonaviy pedagogik texnologiyalar tahlil qilinadi. Yozma nutqning lingvodidaktik xususiyatlari hamda interaktiv metodlar asosida kompetensiyani rivojlantirish yo'llari asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: sotsiolingvistik kompetensiya, yozma nutq, madaniyatlararo muloqot, lingvodidaktika, yozma kommunikatsiya, metod, texnologiya.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ПИСЬМЕННОЙ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Надирханова Нозима Алишеровна, докторант 2-го курса,

Бухарский государственный педагогический институт

nozimanadyrxanova91@gmail.com

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития социолингвистических способностей студентов в процессе обучения письменному межкультурному общению. Также анализируются сущность социолингвистической компетенции, методические подходы к её формированию, процессуальный компонент и современные педагогические технологии. Обосновываются лингводидактические особенности письменной речи, а также пути развития данной компетенции на основе интерактивных методов.

Ключевые слова: социолингвистическая компетенция, письменная речь, межкультурная коммуникация, лингводидактика, письменная коммуникация, метод, технология.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING STUDENTS' SOCIOLINGUISTIC ABILITIES IN TEACHING WRITTEN INTERCULTURAL COMMUNICATION

Nadirkhanova Nozima Alisherovna, 2nd-year doctoral student,

Bukhara State Pedagogical Institute

nozimanadyrxanova91@gmail.com

Annotation. This article examines the issues of developing students' sociolinguistic abilities in the process of teaching written intercultural communication. It also analyzes the essence of sociolinguistic competence, methodological approaches to its formation, the procedural component, and modern pedagogical technologies. The linguodidactic features of written speech, as well as ways of developing this competence based on interactive methods, are substantiated.

Keywords: sociolinguistic competence, written speech, intercultural communication, linguodidactics, written communication, method, technology.

Kirish. Bugungi globallashuv jarayonida turli madaniyat va millat vakillari o'rtasidagi yozma kommunikatsiya tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro hamkorlik, akademik almashinuv, ilmiy tadqiqotlar va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi chet tillarini nafaqat grammatik jihatdan, balki sotsiomadaniy jihatdan ham o'qitishni talab qilmoqda. Chunki til jamiyat tomonidan yaratilgan bilimlarni saqlash, uzatish va rivojlantirish vositasi sifatida xizmat qiladi.

Tilni o'qitishda vaziyat, kontekst va ijtimoiy muhit kabi omillar alohida o'rin tutadi. Shu sababli sotsiolingvistik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning ajralmas qismi sifatida qaraladi. Mazkur kompetensiya tilni ijtimoiy jihatdan mos va samarali qo'llash qobiliyatini anglatadi. Ya'ni o'quvchi yoki talaba kim bilan, qaysi vaziyatda, qanday uslubda va qanday nutq birliklaridan foydalanishni bilishi zarur.

Dell Hymes [2] kommunikativ kompetensiya nazariyasida tilni o'rganish faqat grammatik qoidalarni egallash bilangina cheklanmasligini, balki til birliklarini real kommunikativ vaziyatlarda

qo‘llay olish ham muhim ekanligini ta’kidlaydi. Mazkur yondashuv keyinchalik sotsiolingvistik kompetensiya tushunchasining shakllanishiga asos bo‘ldi.

Zamonaviy ta’lim tizimida chet tili o‘qituvchisining vazifasi faqat til qoidalarini o‘rgatish emas, balki talabalarda madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani ham shakllantirishdan iboratdir. Ayniqsa, yozma madaniyatlararo muloqot jarayonida tilning pragmatik va sotsiomadaniy xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

Sotsiolingvistika til va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganadigan tilshunoslik yo‘nalishi hisoblanadi. Ushbu fan tilning ijtimoiy tabiati, nutqning jamiyatdagi funksiyalari, ijtimoiy qatlamlar, yosh, jins, kasb va kommunikativ vaziyatlarga ko‘ra nutqdagi farqlarni tahlil qiladi.

Sotsiolingvistik kompetensiya quyidagi bilim va ko‘nikmalarni qamrab oladi:

- ◆ nutq etiketi qoidalarini bilish;
- ◆ kommunikativ vaziyatga mos til birliklarini tanlash;
- ◆ ijtimoiy maqom va rolni hisobga olish;
- ◆ rasmiy va norasmiy uslublarni farqlash;
- ◆ madaniyatlararo tafovutlarni tushunish;
- ◆ pragmatik ma’nolarni anglash.

Claire Kramersch [3] til va madaniyatning uzviy bog‘liqligini ta’kidlab, chet tilini madaniy kontekstdan ajratgan holda o‘qitish kommunikativ muvaffaqiyatni ta’minlay olmasligini qayd etadi.

Sotsiolingvistik kompetensiyaning tarkibiy qismlari quyidagilar hisoblanadi:

1. Lingvistik komponent – fonetika, grammatika va leksika bo‘yicha bilimlar.
2. Pragmatik komponent – nutq maqsadiga mos til vositalarini qo‘llash.
3. Madaniy komponent – tili o‘rganilayotgan xalqning qadriyatlarini, urf-odatlarini va madaniy me’yorlarini bilish.
4. Diskursiv komponent – mantiqiy va izchil matn tuza olish.
5. Ijtimoiy-status komponenti – kommunikativ vaziyat va suhbatdosh maqomini hisobga olish.

Nutqning ijtimoiy xoslanishi sotsiolingvistikaning asosiy tadqiqot obyektlaridan biri sanaladi. Nutqning yosh, jins, kasb yoki maqomga ko‘ra differensiyalashuvi kommunikativ vaziyatning muhim ko‘rsatkichidir.

Yozma nutqning lingvodidaktik xususiyatlari uning ko‘p komponentli va murakkab tuzilishga ega ekanligini ko‘rsatadi. Yozma nutq jarayonida talaba bir vaqtning o‘zida fikrni rejalashtirish, uni mantiqiy izchillikda bayon qilish, leksik va grammatik vositalarni tanlash, grafik va orfografik me’yorlarga rioya qilish kabi bir qator kognitiv operatsiyalarni amalga oshiradi. Ayniqsa, ingliz tilida tovush va harf tizimining nomuvofiqligi, grafik va akustik obrazlarning bir vaqtning o‘zida shakllanmasligi yozma nutqni o‘zlashtirishni murakkablashtiradi. Natijada talabalarda fikrni izchil ifodalashda qiyinchiliklar, matn qismlari o‘rtasida mantiqiy bog‘lanishning yetishmasligi hamda uslubiy va sotsiolingvistik xatolar kuzatiladi. Bu esa yozma nutqni o‘qitishda uni mustaqil o‘quv ob’ekti sifatida ko‘rib chiqish zarurligini asoslaydi.

Yozma madaniyatlararo muloqot quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi:

- ◆ pragmatik moslik;
- ◆ madaniy sezgirlik;
- ◆ rasmiy va norasmiy uslublarni to‘g‘ri tanlash;
- ◆ kommunikativ strategiyalarni qo‘llash;
- ◆ diskurs yaxlitligini saqlash;
- ◆ nutq etiketi formulalaridan foydalanish.

Masalan, ingliz tilidagi rasmiy e-mail yozishda “Could you please...”, “I would appreciate it if...” kabi iboralar xushmuomalalik strategiyasi sifatida qo‘llaniladi. Bu birliklar grammatik jihatdan oddiy ko‘rinsa-da, ularning pragmatik va madaniy ahamiyati juda katta.

Madaniyatlararo yozma muloqotda janrlarning funksional xususiyatlari ham muhim o‘rin tutadi. Shikoyat xati, taklifnoma, rasmiy murojaat, akademik esse yoki diplomatik yozuvlarning har biri o‘ziga xos til va uslub talablariga ega.

Sotsiolingvistik kompetensiyani rivojlantirish metodlari

Talabalarda sotsiolingvistik kompetensiyani shakllantirish uchun interfaol va kommunikativ metodlardan foydalanish muhim hisoblanadi.

Model matnlar bilan ishlash. Talabalar rasmiy va norasmiy yozishmalar namunalarini tahlil qiladilar. Matnning strukturasi, uslubi va pragmatik xususiyatlari aniqlanadi.

Janrlararo taqqoslash. Turli madaniyatlardagi yozma janrlar qiyoslanadi. Masalan, ingliz tilidagi rasmiy xat va o‘zbek tilidagi rasmiy murojaat uslublari o‘rtasidagi farqlar tahlil qilinadi.

Rolga asoslangan yozma topshiriqlar. Talabalar “xorijiy talaba”, “xalqaro kompaniya xodimi”, “mijoz” kabi rollarda yozma muloqot olib boradilar.

Virtual almashinuv loyihalari. Onlayn platformalar orqali xalqaro talaba guruhlari bilan yozma hamkorlik tashkil etiladi.

Madaniy kundalik. Talabalar turli madaniy vaziyatlarga munosabatlarini yozma tarzda ifoda etadilar.

Talabalarning sotsiolingvistik qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi bosqichma-bosqich tashkil etilgan ta’lim jarayoniga asoslanadi. Ushbu jarayonning dastlabki bosqichida talabalar bilim va ko‘nikmalarining boshlang‘ich darajasi aniqlanib, ularning yozma nutqdagi xatolari tahlil qilinadi. Bu bosqich diagnostik xarakterga ega bo‘lib, keyingi metodik ishlarni rejalashtirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Keyingi bosqichda talabalarga yozma nutqning nazariy asoslari, nutq etiketi, madaniyatlararo muloqot xususiyatlari haqida tizimli bilimlar beriladi. Ushbu bilimlar talabalarning keyingi amaliy faoliyatini samarali tashkil etish uchun zarur poydevor vazifasini bajaradi.

Asosiy bosqichda esa talabalarning sotsiolingvistik qobiliyatlari turli kommunikativ vaziyatlarga asoslangan yozma topshiriqlar orqali rivojlantiriladi. Bu jarayonda real hayotga yaqin vaziyatlar asosida yozma ishlar bajarish, rol o‘yinlari elementlarini qo‘llash, ssenariy asosida yozma muloqot tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Talabalar turli ijtimoiy rollarda chiqish qilib, turli auditoriyaga mos yozma matnlar yaratadilar, bu esa ularning til vositalarini vaziyatga mos tanlash ko‘nikmasini shakllantiradi. Yakuniy bosqichda esa olingan bilim va ko‘nikmalar mustahkamlanib, talabalar mustaqil ravishda turli janrdagi yozma matnlar yaratish orqali o‘z sotsiolingvistik kompetensiyalarini takomillashtiradilar.

Mazkur metodikani amalga oshirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Interaktiv metodlar talabalarning o‘quv jarayonidagi faolligini oshiradi, ularning mustaqil fikrlash, tahlil qilish va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Loyihalash va modellashtirish metodlari orqali talabalar real kommunikativ vaziyatlarni modellashtirib, ularga mos yozma strategiyalarni ishlab chiqadilar. Muammoli vaziyatlarni hal etishga asoslangan topshiriqlar esa ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish yozma muloqotni real hayotga yaqinlashtiradi. Bloglar, forumlar va ijtimoiy tarmoqlar orqali talabalar autentik kommunikativ muhitda yozma muloqot olib borish tajribasiga ega bo‘ladilar, bu esa ularning sotsiolingvistik kompetensiyasini yanada mustahkamlaydi.

Sotsiolingvistik kompetensiyani baholash mezonlari

Talabalarning sotsiolingvistik kompetensiyasini baholash quyidagi mezonlar asosida amalga oshiriladi:

1. Kommunikativ vaziyatni anglash qobiliyati;
2. Vaziyatga mos til birliklarini tanlash;
3. Nutq etiketi qoidalariga rioya qilish;
4. Madaniy moslikni ta’minlash;
5. Pragmatik maqsadni amalga oshirish;
6. Diskurs izchilligini saqlash.

Baholashda kuzatish, portfolio, vaziyatli testlar, o‘z-o‘zini baholash va tengdoshlar baholashi metodlaridan foydalaniladi.

Rebecca Oxford til o‘rganish strategiyalari kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda muhim omil ekanligini ta’kidlaydi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yozma madaniyatlararo muloqotni o‘rgatishda sotsiolingvistik kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan tizimli yondashuv talabalarning yozma nutq sifatini sezilarli darajada oshiradi. Ular yozma muloqotda ijtimoiy va madaniy moslikni ta’minlay olish, turli uslublarda erkin yozish, fikrni aniq va lo‘nda ifodalash ko‘nikmalarini egallaydilar. Bu esa ularning nafaqat akademik faoliyatida, balki kelajak kasbiy faoliyatida ham samarali muloqot olib borishlariga xizmat qiladi.

Shunday qilib, yozma madaniyatlararo muloqotni o‘rgatishda talabalarning sotsiolingvistik qobiliyatlarini rivojlantirish kompleks metodik yondashuvni talab etadi. Ushbu yondashuv nazariy

bilimlar, amaliy mashg‘ulotlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar uyg‘unligiga asoslanadi hamda talabalarning kommunikativ kompetensiyasini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Беленюк Н. А. Формирование социолингвистической компетенции студентов младших курсов технического вуза в процессе обучения устному общению (английский язык, базовый курс): дис. ... канд. пед. наук. – Ярославль, 2008. – 164 с.
2. Hymes, D. (1972b). On communicative competence. In J.B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics* (pp. 269–293). Harmondsworth.
3. Kramsch, Claire. (2020). *Language as Symbolic Power*. 10.1017/9781108869386.
4. Густомясова Т. И. Методика формирования социолингвистической компетенции студентов на материале E-mail проектов (неязыковой вуз, английский язык): дис. ... канд. пед. наук. – Волгоград, 2010. – 217 с.
5. Ковалева Ю. Ю. Формирование методической компетенции будущего учителя английского языка как второго иностранного (на базе немецкого языка как первого иностранного): автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Томск, 2003. – 21 с.
6. Жалолов Ж. Ж., Махкамова Г. Т., Ашуров Ш. С. *English language teaching methodology*. – Ташкент: Fan va texnologiya, 2015. – 336 p.
7. Махкамова Г. Т. Межкультурные измерения ценностных ориентаций, языка, дискурса и поведения: учебное пособие для магистрантов. – Ташкент: Tafakkur qanoti, 2012. – 119 с.
8. Мўминов С. М. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари: дис. ... д-ра филол. наук: автореф. – Ташкент, 2000. – 47 б.
9. Олимова Д. Ш. Олий педагогик таълим тизимида бўлажак ўқитувчиларнинг коммуникатив кўникмаларини шакллантириш: дис. ... канд. пед. наук. – Ташкент, 2005. – 170 с.
10. Элова Д., Сафарова Г. Сотсиолингвистика: ўқув-услубий қўлланма. – Ташкент, 2021. – 100 б.

Ikramova Aziza Aminovna , Sun’iy intellekt asosidagi adaptiv o’rganish tizimlari orqali talabalarning individual ta’lim trayektoriyasini loyihalash	136
Jumaniyozova Shahnoza Rajabboy qizi , Alohida ehtiyojmand bolalar bilan ishlashning psixologik xususiyatlari	142
Jumayeva Azizabonu Mo`min qizi , Pragmatik yondashuv orqali talabalarni refleksiv kompetensiyalarini takomillashtirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari	147
Jumayeva Habiba G`aforovna , Ta’lim jarayonida geymifikatsion texnologiyalar vositasida talabalarning o’z-o’zini baholash kompetensiyasini rivojlantirish	156
Hakimova Nargiza Supxonovna, Kattayeva Mehrangiz Nabiyevena , Boshlang’ich sinf o’quvchilarini kreativ fikrlashga yo’naltirilgan innovatsion texnologiyalar	162
Nadirxanovna Nozima Alisherovna , Yozma madaniyatlararo muloqotni o’rgatishda talabalarning sotsiologiyistik qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi	167
Очиллов Фарход Эгамбердиевич , Трансформация семейных традиций и их влияние на патриотическое воспитание молодого поколения в узбекистане	171
Qurbonova Nafisa Saidjonovna , Differensiyal ta’lim va uning pedagogik ahamiyati	178
Qo’ldoshev Mehriddin Avezmurodovich , Ahmad Donish ma’rifatparvarlik g’oyalari asosida yoshlarda ma’naviy-axloqiy kamolotni shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari	182
G.V. Izbullayeva, Baxodirova Xalimabonu Baxodirovna , Bo’lajak o’qituvchilarning media-kommunikativ kompetentligini rivojlantirish metodikasi	187
Qo’chqorov Nodir Bozorovich , Talabalarda iqtisodiy savodxonlik madaniyatini shakllantirishning innovatsion va intensiv ko’rinishlari	192
Sadullayeva Zarnigor To’lqinjonovna , Talabalarning o’z-o’zini tarbiyalash darajasini diagnostika qilish va monitoring tizimi	197
Safarova Nigora Nasillovna , Transformativ ta’limning metodologik asoslari: Tanqidiy pedagogika, refleksiv yondashuv va sotsiokonstruktivizm integratsiyasi	204
Teshayeva Dilnoza Chori qizi , Talabalarda ekologik mas’uliyat rivojlanishining pedagogik-psixologik omillari	210
D.I.Normatova , Ingliz tili o’qituvchilarini kreativ yondashuv asosida maxsus kompetensiyalarini rivojlantirish texnologiyalari	217
Jumayeva Habiba G`aforovna , Ta’lim jarayonida geymifikatsion yondashuv orqali talabalarning evristik-kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari	222
Raximbayeva Gulyora Ulug’bekovna , Talabalarda media madaniyat va ijtimoiy identifikatsiya o’rtasidagi bog’liqlik	228
Hamdamova Nigora Olimovna , Pedagogical approaches and methods in understanding semantic content	234
Yaxyayeva Shoiraxon Toxirboyevna , Milliy kontent vositasida bolada tahliliy fikrlashni shakllantirish metodikasi	240
Filologiya fanlari	
Зиядуллаева Гульчехра Фатилло Кызы , Семантические синонимы глагола "Пить чай" И их стилистические особенности	245
Choriyeva Mehriniso Qiyomiddinovna , XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro adabiy muhiti va Abdurahmon Tamkin Buxoriyning adabiy merosi	250
Axmedova Dildora Bahodirovna, Jo’rayeva Mohigul Baxtiyor qizi , O’quvchilarning nutqiy etiket kompetensiyasini rivojlantirish masalalari	255
Ahatova Durdona Davron qizi , Omon Muxtor hikoyalaridagi badiiy zamon va inson tasvirining o’ziga xosliklari	260
Baxtiyorova Durdona Ixtiyor qizi , “Korpus texnologiyalari va sun’iy intellekt integratsiyasi asosida ingliz tilida og’zaki nutq hamda o’qib tushunish ko’nikmalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish”	264
Nosirova Dilfuza Mustafoyevna , Masallarning kelib chiqishi va rivojlanish bosqichlari	271
Nosirova Nodirabegim Nodirovna , Til o’rganish jarayonida sun’iy intellektning integratsiyasi: Lingvistik kompetensiyani shakllantirish, o’quv jarayonini shaxsiylashtirish va ta’lim samaradorligini oshirish imkoniyatlari	275
To’raboyeva Muqaddas, Pirimova Madina Ramazonovna , Ona tili o’qitish metodikasining zamonaviy konsepsiyasi: Taqiqotlar va yondashuvlar (alijon hamroyevning ilmiy maktabi misolida)	279
Ijtimoiy fanlar	